

AKADEMIA SZTUK PIĘKNYCH IM. JANA MATEJKI W KRAKOWIE
WYDZIAŁ ARCHITEKTURY WNĘTRZ
dr hab. Joanna Kubicz
ul. S. Humberta 3
31-121 Kraków
jkubicz@asp.krakow.pl

RECENZJA

rozprawy doktorskiej **mgr Katarzyny Przała** opracowana w związku z przewodem o nadanie stopnia doktora w dziedzinie sztuki, w dyscyplinie sztuki plastyczne i konserwacja dzieł sztuki, wszczętym przez Radę Naukową ds. stopni w dziedzinie sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku zgodnie z kryteriami oceny sformułowanymi na podstawie przepisów art.13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. *o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789, ze zm.).

Tytuł rozprawy doktorskiej : „Oswojenie ciemności w micie i architekturze. Żeńskie dziedzictwo duchowe w przestrzeni”

Promotor: prof. Tadeusz Pietrzekiewicz

Podstawą sporządzenia recenzji stanowi pismo Rektora Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku prof. ASP dr hab. Krzysztofa Polkowskiego informujące o podjęciu uchwały przez Radę Naukową ds. stopni w dziedzinie sztuki ASP w Gdańsku, powołującą mnie na recenzenta w przewodzie doktorskim **Pani Katarzyny Przała**. Otrzymana dokumentacja zawiera portfolio przedstawiające dorobek autorki, publikację wydawniczą pt. „Oswojenie ciemności w micie i architekturze. Żeńskie dziedzictwo duchowe w przestrzeni” oraz zapis cyfrowy z przeprowadzonych badań prezentujący realizację instalacji przestrzenno-światlnej.

Sylwetka doktorantki oraz ocena przedstawionego dorobku.

Pani Katarzyna Przała ukończyła Wydział Architektury i Wzornictwa ASP w Gdańsku. W trakcie studiów była stypendystką programu Erasmus na wymianie semestralnej w Orleanie oraz na praktykach w Amsterdamie.

Otrzymała wyróżnienie w międzynarodowym konkursie International Design Awards 2013 za projekt HI-Steps. Po studiach zaangażowała się w działalność Pomorskiego Stowarzyszenia Projektantów PoCoTo.

Aktywna zawodowo prowadzi praktykę indywidualną, a także współpracuje z biurami projektowymi. Wyróżniającą i ciekawą formą działalności artystycznej doktorantki jest jej twórczość realizowana w ceramice. „Seria maltańska” powstała w latach 2019/2022, w szczególny sposób ukazuje drogę poszukiwań autorki. Pierwsze elementy tej serii z roku 2019, potraktowane są bardzo swobodnie tworząc komplet naczyń które łączy idea użytkowa, kolejne elementy tej serii – powstałe w następnych latach – to już obiekty jednoelementowe, których nadrzędną cechą staje się formalne odwzorowanie przyjętych założeń estetycznych. Ciekawie odzwierciedlona symbolika w pierwszych elementach serii naczyń, wpłynęła na kształt obiektu co przełożyło się na sposób jego użytkowania, uwspółcześniając tym samym dawne rytualne obrzędy. Za tak wykreowaną

formę ceramiczną, powstałą w 2019 roku, pod wpływem architektury prehistorycznej, autorka otrzymała wyróżnienie w konkursie *Młodzi na Start 2019*, a dzieło znalazło się w tym samym roku na wystawie *Gdynia Design Days*.

Realizacje prezentowane w dorobku doktorantki to również projekty wnętrz prywatnych oraz projekty wnętrz publicznych. Cechuje je duża staranność w doborze materiałów, częste działania na kontrastach zarówno kolorystycznych jak i formalnych, kompozycyjnie tworzących geometryczne układy przestrzenne. Rozwiązania projektowe poprawnie funkcjonalne i typowe dla wybranych użytkowników. Projektantkę wyróżnia w tych realizacjach powściągliwa estetyka, bez nadmiernego epatowania eksperymentalnymi rozwiązaniami. Widoczny ich brak przy podejmowanych tematach związany jest z pewnością ze specyficznym trybem pracy jakiego często ulegamy współpracując z biurami architektonicznymi i doświadczając ekonomii rynku.

Układ i struktura rozprawy doktorskiej.

Przedstawiona publikacja podzielona została tematycznie na dwie części, jedną można określić jako część teoretyczną, a drugą jako opis poszukiwań praktycznych dokumentujących przyjęte tezy. Zaprojektowana oprawa graficzna, podkreśla subtelną warstwę plastyczną opracowania, która integralnie z treścią obrazuje podjęty temat.

Zredagowane opracowanie prezentuje bardzo czytelnie drogę poszukiwań autorki. Rozbudowana część teoretyczna w pierwszych rozdziałach pracy wprowadza czytelnika w merytoryczny obszar problemowy jako bazę do dalszych analiz.

W opracowaniu, pomimo mocno rozwiniętych zagadnień historyczno-formalnych, uwydatnia się zależność pomiędzy pierwotnym zamysłem twórczym i jego realizacją badawczą przeprowadzoną w formie multimedialnej instalacji. Oczywiście, dla pełnego obrazu doświadczeń brakuje pewnych doznań bezpośrednich, przedstawiony zapis przeprowadzonego eksperymentu jest tylko wizualnym zabiegiem, który nie pozwala recenzentowi na sprawdzenie rzeczywistych efektów badań. Dlatego dobrze że w pracy zostały również przytoczone relacje użytkowników instalacji, które teoretycznie dają obraz możliwych zdarzeń w zaprojektowanej przestrzeni. Sprawą dyskusyjną jest sama forma tej prezentacji, według mojej opinii zapis ciągły in situ z udziałem użytkowników miałyby charakter bardziej badawczej dokumentacji zdarzeń, a nie tylko wizualnych obrazów jakie zostały udostępnione.

Brakuje także samej dokumentacji z etapów budowy, przygotowań instalacji, która byłaby także dla samej autorki bardzo dobrym archiwum z realizacji.

Opracowanie przygotowane zostało w formie publikacji, która opisuje cele i metody badawcze, a także przybliży cały kontekst podjętej problematyki. Autorka w kolejnych częściach opisuje sposób przeprowadzonych poszukiwań, przedstawia analizy z podjętych prób które bezpośrednio mają wpływ na kolejne kroki w proponowanych rozwiązaniach. Wnioski przedstawione w ostatniej części pracy podsumowują przyjęte tezy kreśląc również horyzont na dalsze możliwe rozwinięcia. Autorka w przedstawionym przebiegu postępów badawczych często sięga po sprawdzone już źródła, aby uwiarygodnić swoje wnioski. Korzystając z nich jednocześnie poszerza zakres swoich analiz, często poddając je autokrytyce. To bardzo cenna cecha u badacza, twórcy i projektanta.

Poddając analizie wybrane przestrzenie sakralne, miejsca i architekturę, pod kątem ciemności i żeńskiego dziedzictwa duchowego, autorka poszukuje ich wyrazu zarówno w samej strukturze obiektów jak i ich symbolice i estetyce. Przywołuje pojęcia i dzieli zapis na pewne obszary eksploracji:

ŻEŃSKIE DZIEDZICTWO DUCHOWE - płeć w duchowości, zagadnienia esencjonalne żeńskiego dziedzictwa duchowego, symbole i archetypy Wielkiej Kobiectości, Korzenie duchowe;

CIEMNOŚĆ – ciemność w micie, ciemność jako zjawisko astrofizyczne, ciemność w ujęciu psychologicznym, ciemność i światło w architekturze;

DROGA DO OSWOJENIA – poczucie bezpieczeństwa a relacja z ciałem, relacja z ciałem w ujęciach filozoficznych, percepcja przestrzeni, zmysły w procesie projektowym;

SACRUM W PRZESTRZENI - sacrum a materia architektoniczna, cechy przestrzeni sakralnej;

Temat, cel i teza pracy.

Ciemność, mit i przestrzeń rozpatrywane w odniesieniu do czasu, rozumianego jako doświadczenie kulturowe oraz uniwersalna wartość symboliczna. Świadomość ciemności, jej istnienia obecna jest w każdym aspekcie wiedzy, samo tworzenie – powstawanie z nicości, jest z nią utożsamiane. Czas jako określenie abstrakcyjne, jednak umownie wymierne, postrzegane także jako strefa ciemności – przemijania. W mitycznych ciemnościach tworzą się wartości i moce rządzące świadomością i bytem. To te wymiary poruszają autorkę w badaniu relacji pomiędzy naszą świadomością bycia w przestrzeni, a jej projektowaniem i podejmowaniem symbolicznych interpretacji. *Zakładam, że świadome uwzględnienie mroku i ciemności w architekturze mogą nadać jej nowej jakości estetycznej i etycznej, bądź też pozwolić odzyskać utracone znaczenie –* pisze autorka.

Przestrzeń określana przez dotyk – całkowita symbioza twórcy z materią tworzenia, istotą w tym przypadku dla autorki jest haptyczne doświadczenie w akcie twórczym. Autorka opisuje jak *w pierwszych poszukiwaniach projektowych, prowadzących przez pracę z gliną, odnajdywałam znaczenie mētis, mogąc następnie przełożyć jej doświadczenie na budowanie przestrzeni.*

Jednak aby lepiej zrozumieć istotę tych poszukiwań należy przede wszystkim ograniczyć zastosowaną metodę do konkretnych sytuacji i miejsc, które w tym celu wybrała i stworzyła projektantka. W odpowiednim odbiorze podjętych przez autorkę eksperymentów, uogólnienie – któremu możemy ulec przyporządkowując przedstawione przykłady jako zastosowanie TH (technologie haptycznej), może znacząco wpłynąć na nasze ograniczenie poznawcze tematu. Należy tutaj wyjaśnić że technologie haptyczne (TH) to termin obejmujący szybko ewoluujące techniki koncentrujące się na wytwarzaniu bodźców dotykowych, wykorzystywane do kontaktu z użytkownikiem, w celu stymulowania pożądanych emocji i reakcji oraz symulowania określonych fizycznych odczuć. Mają one szerokie spektrum zastosowań i mogą znacząco zmienić sposób interakcji ludzi ze środowiskiem. W zestawieniu z zaprojektowanym autorskim spektrum doświadczeń wraz z jego bogatą symboliką treści, sprowadzenie problematyki tylko do percepcji dotykowej ma zastosowanie tylko dla samej warstwy formalnej przedstawionych działań gdyż gęstość i wielowarstwowość wynikających z niej nowych wartości, domaga się uwagi i szczególnej analizy. Wieloraka tematyka do której odwołuje się autorka, odsłania niezwykle różnorodną fakturowość płaszczyzn w przestrzeni, co jest skutkiem tego, iż projektantka poprzez swoje działania inspiruje wyobraźnię odbiorcy, angażując do poszukiwań tego co jest nie możliwe do uchwycenia wzrokiem.

Powołując się na słowa autorki – *obszarem moich działań są badania projektowe odnośnie doświadczenia przestrzeni wielozmysłowo, poprzez ciało – materię, której percepcja może być drogą do doznania sakralności istnienia.* I dlatego przywołując własne doświadczenia, czerpiąc je z rzeźbiarskiego warsztatu tworzenia form artystycznych w ceramice, projektantka przedstawia osobisty proces, który staje się poznawczą metodą działania w celu określenia indywidualnych cech wynikających z przebywania w przestrzeni architektonicznej – *Garncarz, przez to, że jest garncarzem, posiada inne ciało –* pisze Lambros Malafouris, autor teorii materialnego związania

(theory of material engagement). – *Byt garncarza jest współzależny ze stawaniem się naczynia i nierozzerwalnie z nim spleciony*¹

Celem pracy jest zatem określenie granic dla różnych form percepcji przestrzeni przez człowieka.

Przeprowadzone metody badawcze.

Autorka tak opisuje zastosowane w pracy techniki badawcze – *W swojej metodyce staram się łączyć te dwa sposoby: tworzenia architektury, posługując się rysunkiem projektowym w celu znalezienia najlepszych rozwiązań dla przyjętych założeń oraz symboliki, ale też budowaniem instalacji w skali 1:1, pozwalającej na żywy dialog z materiałami i przestrzenią.*

Wyprawa badawcza na Maltę pozwoliła autorce na odkrycie in situ pewnych pierwotnych mechanizmów budowlanych, a tym samym potwierdziła przyjęte założenia. Autorka dzięki analizie zachowanych przestrzeni i badaniu opracowań historycznych, także po zetknięciu się z kulturą mogła rozszerzyć spektrum poszukiwań. Dlatego może wyniknęła potrzeba zbudowania archetypu takiej przestrzeni w rzeczywistości i zapis powstałych w związku z tym procesów. To jak przeniesienie i sprawdzenie współtowarzyszących, doświadczonych emocji – „fizycznego ciała architektury”, rozumianego, zgodnie z wyjaśnieniem Petera Zumthora, jako „kształt, który przybrał formę i służy życiu”².

W pracy przede wszystkim poruszamy się w problematyce przestrzeni sacrum, utożsamianej jako mit, kult i duchowość. *Sacrum a materia architektoniczna – poszukiwanie symboliki i odniesień do istoty sacrum, jego powiązania z miejscem pierwotnym – przestrzeń święta, a przestrzeń uświęcona. Pierwsza wynikająca z immanentnej istoty boskości natury miejsca, druga nawiązuje do potrzeby rytuału dla określonej wspólnoty.* Ta krótka analiza przestrzeni sacrum przedstawiona przez autorkę służy jako baza do nakreślenia szerszego problemu jakimi są środki wyrazu cechujące i wyróżniające pojęcie sakralizacji w architekturze. Autorka podkreśla iż *w wyborze analizowanej architektury kieruję się przede wszystkim ich spójnością z przedmiotami moich badań, czyli tematem ciemności i żeńskiego dziedzictwa duchowego oraz chęcią weryfikacji sposobu ujmowania ciemności w miejscach sakralnych.*

Ciemność odnosi się do symboliki wielu kultur, jest archetypem występującym w świadomości zbiorowej i odnosi się zarówno do początku jako narodzin, jak i końca życia – kresu świadomości. Już w tym podstawowym rozumieniu pojęcia, zwracamy uwagę przede wszystkim na zmysł wzroku, który zostaje uaktywniony przez samą próbę jego wyobrażenia. Nie przypisujemy określeniu znaczenia ruchu – w tym przypadku mógłby to być bezruch, ani znaczenia dźwiękowego – tutaj mogła by to określać absolutna cisza. Określenie odnosi się do naszego wzrokowego wyobrażenia, często jeszcze podkreślane poprzez nasze odczucia utraty widzenia. Dodatkowo ciemność może także być utożsamiana z pustką, ciszą, niebytem lub nicością. W wielu kulturach z nicości powstaje byt, rodzi się świadomość, która w procesie istnienia przeobraża się w końcu w niebyt. Czy zatem ciemność to niebyt, cisza czy tylko doświadczenie wzrokowe, gdy wyzwalamy doznania innych zmysłów. Czy może określenie symboliczne wiążące nas z materią Universum.

Autorka odnosi się w pracy do pojęcia archetypu jako *uniwersalnych wzorców i motywów pochodzących ze zbiorowej nieświadomości. Same w sobie są nie reprezentowane i mają*

¹ L. Malafouris *How Things Shape the Mind. A Theory of Material Engagement*, The MIT Press, Cambridge, MA–London 2013, s. 221, 210

² ARCHITECTURAE et ARTIBUS - 1/2017 s.50, 51

charakter energii archetypowej, która przejawia się na poziomie świadomości pod postacią obrazów i idei. Stanowią podstawowe treści w religiach, mitach, legendach i baśniach. Na poziomie indywidualnym przejawiają się w snach i wizjach.

Przywołuje także poczucie bezpieczeństwa które dla autorki znacząco wiąże się ze zmysłem dotyku; poszukuję metod projektowych opartych na cielesności oraz analizuję realizacje przestrzenne związane z bezpośrednim odbiorem ciemności. Na podstawie dotychczasowych badań podejmuję próby projektowe, które zarazem weryfikują percepcję ciemności i działanie zastosowanych rozwiązań poprzez partycypację odbiorców.

Wyniki badań i możliwości ich praktycznego zastosowania.

Technologie haptyczne (TH) to termin obejmujący szybko rozwijające się techniki skupione na wytwarzaniu bodźców dotykowych, wykorzystywane do kontaktu z użytkownikiem w celu stymulowania pożądanych emocji oraz symulowania określonych fizycznych odczuć. Mają one szerokie zastosowanie w różnych branżach i mogą znacząco zmienić sposób interakcji ludzi ze środowiskiem, w tym urządzeniami i aplikacjami komputerowymi. Umożliwiają intuicyjne doświadczanie wrażeń fizycznych bez konieczności kontaktu z urządzeniami, co jest szczególnie przydatne przy nauce umiejętności związanych z obsługą trudnego do zdobycia, specjalistycznego sprzętu, np. w medycynie do symulacji różnych zachowań i procedur w wirtualnej rzeczywistości.

Stymulowanie doświadczeń przestrzennych może być także ukierunkowane na specjalistyczne wykorzystanie np. w rehabilitacji osób po różnych urazach lub z chorobami przewlekłymi, a także u osób starszych wymagających stałego wsparcia w poprawie zdolności ruchowej. Terapia psychomotoryczna wykorzystywana w wielu sposobach rehabilitacji to współczesne narzędzie poznawcze, poprawiające kondycję i pole doświadczeń zmysłowych w każdej grupie osób z doświadczeniem niepełnosprawności.

Kolejny obszar eksploracji tematu to zastosowanie tych stymulowanych doświadczeń do badań nad architekturą i zachodzących w niej relacji z użytkownikiem jako narzędzie projektanta. Odkrycie nowych wartości w doświadczaniu poza wzrokowym architekтуры, pozwala na wykorzystanie badań do zweryfikowania istniejących narzędzi zapisu używanych w środowisku projektowym. Przyjęty powszechnie zapis z góry narzuca formę odbioru i interpretacji przestrzeni, narzuca kanon wizualności tym samym odsuwa na plan dalszy inne doświadczanie takie jak dźwięk czy dotyk. Problem od wielu lat nurtuje artystów i projektantów, którzy pragną zwrócić uwagę iż współczesny świat, w którym wizualność zdominowała wrażliwość percepcji, wymaga już innych, dodatkowych obszarów poznawczych. A zatem, w tym kontekście *Czy piękno posiada formę?* – pyta Peter Zumthor w swym eseju o takim właśnie tytule, zamieszczonym w książce *Myślenie architekturą*³

Konkluzja

Przedstawiona rozprawa to oryginalne spojrzenie na funkcjonujące systemowe analizy projektowe. Zastosowane połączenie różnych form wyrazu pozwoliło na odrzucenie tradycyjnych metod poszukiwań, a wykorzystane do tego środki plastyczne stworzyły narzędzia do eksperymentu z odbiorcą. W proponowanej koncepcji instalacji artystycznej, ukazuje nam się przestrzeń jako organizm, który prowokuje interakcję z odbiorcą. Skonstruowana struktura to nie jest forma statyczna, wyrażająca tym samym poczucie konkretnego, stałego zdefiniowania. Kształtowana

³[P. Zumthor, 2010]

w wielu wymiarach, w ruchu, na granicy światła i ciemności, nie pozwala nam zamknąć jej w standardowych parametrach metrycznych. Uruchomione doznania wymuszają nowe definicje dla określania naszych relacji czy dystansów przestrzennych w tym wnętrzu. Uaktywnia się dźwięk, który może stać się pomocny dla badania materii i odległości, a także ciemność której oswojenie jest wskaźnikiem kubatury w której się poruszamy. Wykorzystana i dodatkowo rozbudowana warstwa symboliczna w tym przypadku staje się ważnym elementem weryfikującym naszą tożsamość w proponowanej architekturze i jej przestrzeni – jak opisuje autorka: *pochylenie się nad funkcjonowaniem mitu jest wyrazem mojej potrzeby głębszej refleksji nad znaczeniem tego, co tworzymy i w jaki sposób wchodzi to w relację ze światem, jak buduje kulturę i utrwala lub dekonstruuje przekonania i paradygmaty.*

Rozprawa doktorska Pani **Katarzyny Przała pt. „Oswojenie ciemności w micie i architekturze. Żeńskie dziedzictwo duchowe w przestrzeni”** stanowi oryginalne rozwiązanie artystyczne oraz projektowe, reprezentuje indywidualne podejście do problematyki poparte odpowiednio przygotowaną analizą teoretyczną Kandydatki w dziedzinie sztuki, w dyscyplinie sztuki plastyczne i konserwacja dzieł sztuki. Dorobek artystyczny i projektowy jest wystarczający, co w połączeniu z **oceną pozytywną rozprawy, spełnia warunki wymagane przez art.13** ustawy z dnia 14 marca 2003 roku *o stopniach naukowych oraz o stopniach i tytułach z zakresu sztuki* (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789 ze zm.)

dr hab. Joanna Kubicz